

6. Цехновицер О. Литература и мировая война 1914–1918 / О. Цехновицер. – Государственное издательство «Художественная литература», 1938. – 432 с.
7. Чорны К. Бацькаўшчына / К. Чорны. – Менск, ДВБ ЛіМ, 1932. – 156 с.
8. Gandal K. The Gun and the Pen: Hemingway, Fitzgerald, and the Fiction of Mobilization / K. Gandal. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 270 p.
9. Leed E. Fateful Memories: Industrialized War and Traumatic Neurosis / E. Leed // Journal of Contemporary History. – 2000. – Vol. 35, № 1. – P. 85–100.
10. McMillin A. World War I in the Belarussian and English Poetry: Comparison / A. McMillin // Першая сусветная вайна ў народнай памяці і мастацкім адлюстраванні: мат. Міжнар. навук. канф. (Мінск, 7–8 кастрычніка 2014 г.) / прадм. і ўклад. С.Л. Гараніна; навук. рэд. А.І. Лакотка; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2014. – С. 32–37.
11. Midgley D. Remembering the war / D. Midgley // Erich Maria Remarque's All Quiet on the Western Front. Bloom's Modern Critical Interpretations. New Edition / ed. by H. Bloom. – New York: Infobase Publishing, 2009. – P. 127–153.
12. The Cambridge Companion to the Literature of the First World War / ed. by V. Sherry. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 325 p.

Софія Тычына
(Мінск)

«ПОДЗВІГ У ІМЯ ВЕРЫ» У ТВОРЧАСЦІ М. ГАРЭЦКАГА

Дастаткова часта вывучэнне адной толькі творчасці пісьменніка дае магчымасць уявіць самога аўтара, зрабіць высновы пра яго светапогляд, адносіны да пэўных рэчаў, наогул зазірнуць у нейкія патаемныя куточки яго душы. Гэтаксама як у адносінах да мастака часам кажуць, што той у кожным сваім тварэнні ўвасабляе (маюе) сябе, можна сцвярджаць, што і майстар прыгожага слова піша пра сябе. Праўда, бывае і так, што абставіны вымушаюць пісьменніка тварыць не так, як ён хоча сам, і нават супярэчыць самому сабе. У гэтым выпадку даследчык (калі ёсць магчымасць) звяртаецца да дзённікаў аўтара, яго лістоў ці нататак. Яны нашмат больш могуць расказаць пра пісьменніка, яго ўнутраны свет, пра тое, чым ён жыве і што яго сапраўды хвалявала. Напрыклад, калі меркаваць па творчасці М. Танка (асабліва па ранняй), то ён быў чалавекам, які з вялікай асцярогай і недаверам ставіўся да рэлігіі і крытыкаваў дзеянні святароў і «праведнікаў», не разумеў, навошта маладыя дзяўчаты становяцца манахінямі. Цяжка вызначыць па вершах М. Танка, якія ў яго былі рэлігійныя погляды і ці верыў ён наогул. Між тым запісы ў дзённіку М. Танка сведчаць на

карысьць таго, што для паэта рэлігійныя пытанні не былі чужымі і не вырашаліся адназначна (маўляў, усё гэта – лухта, забабоны, казкі людзей, якія хочуць нажыцца за кошт даверу і наіўнасці іншых). Рэлігійныя погляды беларускіх аўтараў, якія жылі і тварылі ў так званы «савецкі» перыяд, наогул доўгі час не маглі стаць прадметам разгляду даследчыкаў, бо традыцыйна лічылася, што савецкі пісьменнік не павінен быць веруючым чалавекам. Вельмі яркава апісвае рэлігійныя погляды савецкіх пісьменнікаў М. Булгакаў у рамане «Майстар і Маргарыта», калі прадстаўляе размову Івана Бяздомнага, Берліёза і Воланда («У нашай краіне атэізм нікога не здзіўляе, – дыпламатычна ветліва сказаў Берліёз, – большасць нашага насельніцтва свядома і даўно перастала верыць казкам пра бога» [1, с. 277]). Аднак, насамрэч усё было не так проста. Асабліва калі гутарка ідзе пра пісьменнікаў, якія вельмі шмат перажылі і шмат выпрабаванняў вытрымалі.

Імкненне даследаваць рэлігійныя погляды ў творчасці М. Гарэцкага абумоўлена тым, што аўтар удзяляе ім дастаткова ўвагі, прычым, рэлігійныя праблемы, пададзеныя з розных ракурсаў. Пісьменнік звяртаецца да праблем сляпой веры, самаахвяравання ў імя веры, падзелу людзей на «чужых» і «сваіх» у залежнасці ад таго, дзе быў чалавек хрышчоны (праблема, да якой звяртаўся яшчэ Ф. Багушэвіч). Гэтыя праблемы прадстаўлены ва ўсім іх трагізме: вера ў М. Гарэцкага не дае палёгкі, радасці, не ратуе чалавека, не спрыяе яму па жыцці. Нават у тым выпадку, калі яна вучыць дабру, калі яна нібыта павінна абудзіць у чалавеку ўсё самае лепшае, яна можа разбурыць унутраны свет чалавека, зруйнаваць яго лёс, пашкодзіць не толькі самаму чалавеку, але і яго блізім. Нельга сказаць, што падобнае стаўленне М. Гарэцкага да рэлігіі выклікана ідэалогіяй савецкага часу. Хутчэй пісьменнік рабіў высновы, абапіраючыся на само жыццё: тое, што бачыў (напрыклад, у «Сібірскіх абразках» ёсць замалёўкі з жыцця, у якіх закраюцца адпаведныя пытанні), перажыў, адчуў, спрабаваў зразумець. Варта адзначыць, што, як вынікае з твораў пісьменніка, да пытанняў веры М. Гарэцкі найперш падыходзіў з пункту погляду яе вартасці, яе магчымасцей зрабіць чалавека шчаслівым, бо вера, якая робіць чалавека няшчасным, штурхае на злачынства (у тым ліку злачынства супраць прыроды), выклікае ў пісьменніка шчырае непаразуменне.

Найбольш яркавымі творамі, у якіх былі адлюстраваныя рэлігійныя погляды М. Гарэцкага, з'яўляюцца апавяданні «Чарнічка», «Скапцы», «Памылка», «Угода богу», драматычнае абразкі «Антон» і «Не адной веры».

У апавяданні «Чарнічка» М. Гарэцкі звяртаецца да вобраза манахіні для таго, каб паспрабаваць патлумачыць таямніцу чалавечых учынкаў. Нягледзячы на тое, што ў апавяданні сустракаюцца вобразы дзвюх чарніц, якія супрацьпастаўляюцца адно аднаму (адна – маладзейшая, другая – старэйшая, адна – вельмі прыгожая, другая – васпаватая, курногая, адна цікавіцца ўсім, што ёсць навокал, другая поўнасьцю паглыбленая ў сваю справу, адна ўсіміхаецца, другая застаецца вельмі сур'ёзнай), аўтара, несумненна, цікавіць маладзейшая. Незнаёмая манахіня становіцца загадкай не толькі для людзей, якія з ёю сустракаюцца, але і для самога аўтара (адсюль і пытанне ў канцы апавядання: «Аб чым яна думае?» [2, с. 129]). Выпадковыя людзі, якія бачаць манашку, не разумеюць, чаму такая маладая і прыгожая дзяўчына стала чарнічкай. Відавочна, што яна прагне жыцця, што ёй цікавыя іншыя людзі, што строгі выгляд яна прымае толькі таму, што так трэба. Што было і што ёсць у галаве маладзенькай маніхіні? Прыгажосць і святло хаваюцца пад цёмнымі покрывамі. Калі меркаваць па гэтым і іншых апавяданнях, М. Гарэцкі не прымаў і не разумеў тыя «подзвігі», якія здзяйсняюць людзі дзеля веры. Ён не бачыў сэнсу ў апананні манаскага ўбору на маладую, прыгожую дзяўчыну, у прыкідванні (у апавяданні адзін з герояў згадвае манашак, якія палолі пшаніцу, спявалі прыпеўкі, а потым свавольіць пачалі, рагатаць; але, пачуўшы гэтую гісторыю, старэйшая чарніца абуралася, сказала, нібыта ўсё гэта – няпраўда, бо манахіні толькі псалмы пяюць падчас працы).

Свае пытанні аўтар задае вуснамі маладой маці, якая з непаразуменем глядзіць на чарнічак. Тым, як жанчына песціць сваё дзіця, з якім замілаваннем бавіцца з ім, аўтар падкрэслівае думку пра тое, што маладая манахіня адмовілася ад самага вялікага шчасця, якое можа быць у жанчыны – быць маці, трымаць на руках сваё дзіця. І зноў жа незразумелым застаецца пытанне: дзеля чаго? Па маладой манахіні нельга сказаць, што яна – апантаная веруючая, але ў чым тады прычына таго, што яна стала манахіняй? Няўжо дзеля спакою і кавалка хлеба? М. Гарэцкі не прымае падобны здзек з прыроды чалавека.

У апавяданні «Памылка» таксама фігуруюць дзве манашкі. Яны нагадваюць герань твора «Чарнічка». Маладзейшай з іх вельмі хочацца далучыцца да іншых людзей, да сапраўднага жыцця, але старэйшая яе пільнуе. Адзін з герояў шкадуе дзяўчыну: «Бедная /.../ губіць сваё маладое жыццё, ніхто яе не пажалее, не пажартуе з ёю» [2, с. 247]. Вобраз старэйшай манахіні кантрастуе з вобразам маладзейшай. Аўтар апісвае яе непрывабны выгляд і тым болей агіднымі падаюцца

яе наступныя спробы выкрасці з хаты, дзе манахінь прытулілі, чужыя абразы. Калі ў апавяданні «Чарнічка» ў цэнтры ўвагі была маладая манахіня, то ў творы «Памылка» аўтар звяртаецца да старэйшай. Наогул здаецца, што гэтыя два апавяданні прадстаўляюць адных і тых жа жанчын. Прычым, цалкам незразумелым з'яўляецца пытанне пра тое, навошта яны абедзве сталі манахінямі (не толькі маладзейшая, але і старэйшая!). Старэйшая жанчына зусім не падаецца набожным чалавекам, які баіцца парушыць рэлігійныя заповеды: яна хцівая, скапаная, здольная ўкрасці і пры неабходнасці гатовая выкручвацца любымі спосабамі, напрыклад, спрабуе спакусіць дзецюка, які заспеў яе на месцы злачынства. Маладзейшую яшчэ можна пашкадаваць дзеля яе маладосці, але непрыгожая і перапоўненая злом старэйшая манахіня выклікае толькі агіду.

Непрыняцце подзвігу ў імя веры выяўляецца і ў апавяданні «Скапцы» з цыкла «Сібірскія абразкі». У цягнуці адбываецца сустрэча з сям'ёй скапца Алёхіна, які едзе з дзвюма дочкамі: «Такія слаўныя, ціхія... І шмат у іх было здушанага жыцця і скалечанага імпэту. «І падумаць толькі, – разважаў я сам з сабою, – што ўва імя нейкае нялепае ідэі, угоды богу, ім выражуць грудзі...»» [2, с. 317]. Усё, што супярэчыць прыродзе, у тым ліку гвалт у адносінах да чалавечага цела, які здзяйсняецца ў імя веры, выклікае ў пісьменніка не толькі шчырае здзіўленне, але і абурэнне.

Пэўныя думкі і вобразы паўтараюцца ў розных апавяданнях М. Гарэцкага, што, відавочна, сведчыць пра тое, наколькі яны ўразлілі аўтара або наколькі яны з'яўляюцца важнымі для яго. Так, гісторыя скапца Алёхіна згадваецца і ў іншым творы – «Угода богу». У гэтым апавяданні яшчэ болей выяўляецца непрыязнасць аўтара да любой ахвяры, якую патрабуе рэлігія. Галоўным героем твора выступае грамадзянін Дзянісін. Ён «вельмі добры разнік, часам нават замяняе рабіна» [2, с. 306]. Дзянісін ведае скапца Алёхіна і «не лічыць дзікім звычай выразаць у чалавека органы размнажэння» [2, с. 306]. У цэлым, Дзянісін нібыта не выклікае ў яго субяседніка негатыўных адчуванняў. Але, як у многіх апавяданнях, якія ўваходзяць у цыкл «Сібірскія абразкі», аўтар не проста імкнецца пазнаёміцца з жыццём іншых людзей, але і дае пэўную ацэнку іх дзеянням. Прычым, дастаткова часта ён робіць гэта ў нечаканай форме.

Да слоў Дзянісіна пра тое, што «кожны хваліць бога, як умее» [2, с. 306], М. Гарэцкі не можа аднесціся раўнадушна ці спакойна, што падкрэсліваецца ў тэксце спецыфічнай манерай апавядання. З аднаго боку, нібыта аўтар пазбягае прамой крытыкі, проста пералічвае факты,

дзеянні разніка, перадае яго гісторыю, але пры апісанні паступова вымалёўваецца кантрасны вобраз: Дзянісін занадта спакойна ёсць, п'е і «міла апавядае мне, як робіцца ў яўрэяў абразанне і якая гэта далікатная аперацыя» [2, с. 306]. Цікава, што ў тэксце двойчы паўтараюцца словы «міла апавядае». Гэта наводзіць на думку, што аўтар зусім не лічыць гісторыі Дзянісіна такімі ўжо «мілымі». Знаёмства з Дзянісіным заканчваецца цалкам у духу М. Гарэцкага: апавяданні пра цудоўны абрад абразання перарываецца недарэчным, як здаецца на першы погляд, пытаннем, ці не партыйныя ў разніка дзеці. Супярэчнасці, якія напаўняюць душу Дзянісіна, становяцца відавочнымі: пры ўсёй любові да звычай і традыцый ён добра ўсведамляе, што ў сувязі з новым часам і новымі ўстаноўкамі пра старое давядзецца забыць. У дадзеным выпадку аўтар не толькі не шкадуе свайго героя, але нават радуецца тым зменам, якія адбываюцца ў жыцці, зменам, якія прынясуць вызваленне ад сапраўды «дзікіх» для М. Гарэцкага абрадаў.

Ёсць людзі, якія так моцна прывязаны да рэўнай рэлігіі, што гатовы забыцца пра зямное жыццё, выканаць любыя абрады для таго, каб даказаць сваю веру. А ёсць людзі, якія асабліва ў рэлігійных пытаннях не разбіраюцца, але гатовыя слепа падпарадкоўвацца прадстаўнікам «правільнай» (на іх думку) веры. У драматычным творы М. Гарэцкага «Не адной веры» паказаны другі тып людзей. Аўтар асуджае абсурднасць падзелу людзей паводле рэлігіі на «сваіх» і «чужых». Акрамя таго, аўтар адлюстроўвае істотную праблему, якая была характэрна для Беларусі: у залежнасці ад рэлігіі чалавека маглі аднесці да той або іншай нацыі. Праваслаўны – рускі. Католік – паляк. Героі драматычнага твора падобныя да беларускіх Рамэа і Джульеты, якіх разлучаюць напярэдадні вяселля існуючыя супярэчнасці. Таццяна – праваслаўная, Адварды – католік. Сям'я маладога чалавека нічога не хоча ведаць пра саму Таццяну, дастаткова таго, што яна іншай веры, а, значыць, не можа стаць часткай сям'і. Самае жудаснае нават не ў тым, што сям'я супраць шлюбу, а ў тым, што Адварды праўляе слабасць: ён адмаўляецца ад сваёй каханай, бо лічыць рэлігійную праблему вельмі істотнай, праўда, чамусьці да прыезду брата Станіслава ён быў гатовы пайсці супраць правілаў. М. Гарэцкі вельмі дакладна перадае роспач і непаразуменне беднай Таццяны, якую каханы пакідае літаральна перад вяселлем. Відавочна, што калі б маладым удалося ўсё ж таемна ажаніцца, то яны былі б цалкам шчаслівыя, але рэлігійныя супярэчнасці, якія, дарэчы, для іх асабіста не з'яўляюцца такімі ўжо цікавымі, руйнуюць іх каханне.

У кантэксце заяўленай тэмы нельга не згадаць драматызаваную аповесць «Антон», у якой паказаны вобраз ціхага, добрага, працавітага, рахманага верніка, які асуджае ўсякае праяўленне зла і які тым не менш аказваецца здольным здзейсніць жудаснае злачынства: ён робіць замах на жыццё ўласных дзяцей. Здаецца, што вобраз забойцы (сам спосаб злачынства, дарэчы, таксама выклікае жак) ніяк не адпавядае таму набожнаму вобразу, які з'яўляецца ў пачатку твора. Антон увесь час просіць Бога аб літасці, літаральна кожную хвіліну гатовы маліцца: «Каб так у жыцці помніў бога і маліўся шточасу, колькі б можна маліцца. А то калі памаліўся ўранні ды ўвечары, дык і ўсё. І што ўжо за маленне. Учора Домна: моліцца, а ўбегла свіння ў хатку, яна выганяе раскарачом і шэпча: «Верую я ва ядынага бога ацца...» [3, с. 220]. Аднак пры гэтым вельмі паказальнымі з'яўляюцца словы дзяка, які, заўважыўшы Антона Жабанёнка ў натоўпе ў царкве, кажа: «Вот забабонны мужык! Набожны, як жыд падарожны... А ты думаеш, разумее што? Куды там – яго чорт – мужыцкі, з рагамі» [3, с. 205]. Сапраўды, разуменне веры ў Антона сваё асабістае. Гэтае разуменне сфарміравалася пад ўплывам жыцця, таго, што герой назірае і над чым думае. Ён адчувае боль кожнай істоты і гэта робіць яго няшчасным, прымушае пакутаваць. Рэлігія не дае яму палёгкі, на якую ён разлічвае, а наадварот нібы жыццё большы цяжар узвальвае на яго. Вера не дае канкрэтных адказаў на пытанні, якія мучаць Антона, і ён спрабуе разабрацца са сваімі супярэчнасцямі сам, не разумеючы, што ў сваім імкненні да добра пераходзіць мяжу.

Калі меркаваць па згаданых творах М. Гарэцкага, аўтар асаблівага цяпла ў адносінах да рэлігіі (прычым, гутарка ідзе не толькі пра хрысціянства) не адчуваў. Збольшага ён не разумее ці асуджае людзей, якія для задавальнення сваіх рэлігійных амбіцый гатовыя пайсці супраць прыроды. Рэлігійныя традыцыі, правілы і абрады падаюцца пісьменніку чужымі і часам пазбаўленымі логікі. Не разумее і не прымае аўтар самаахвяраванне ў імя веры.

Літаратура

1. Булгаков М. Мастер и Маргарита / И. Булгаков / Белая гвардия; Мастер и Маргарита: Романы / Предисл. В.И. Сахарова. – Минск: Ураджай, 1988. – 670 с.
2. Гарэцкі М. Збор твораў у чатырох тамах / М. Гарэцкі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1984. – Т. 1. Апавяданні (1913–1930). – 446 с.
3. Гарэцкі М. Збор твораў у чатырох тамах / М. Гарэцкі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1985. – Т. 2. Апавесці. Драматычныя абразкі. – 416 с.